

MIRCEA ELIADE - PROFESORUL CU VOCAȚIA UNIVERSALITĂȚII „CETĂȚEAN AL LUMII”

GABRIELA POHOAȚĂ*

gabriela_pohoata@yahoo.com

Abstract: *From a cultural and academic standpoint, Mircea Eliade is a founder and a pioneer. He wrote and taught the History of Religions, thus proving his propensity to universality, both as a teacher and as a thinker. Today, this subject is associated with his name in all universities across the world.*

Keywords: *universality, authenticity, freedom, professor, history of religions, cultural destiny, philosophical anthropology.*

Născut la începutul secolului al XX-lea - 9 martie 1907, la București -, secol marcat de filosofii nihiliste și de teoriile pozitivistice, Mircea Eliade surprinde prin interesul său deosebit pentru literatură, filosofie, orientalistă, alchimie și istoria religiilor care se manifestă deja în anii de liceu. Ca discipol al lui Nae Ionescu, a învățat să prețuiască importanța metodei istorico-fenomenologice, importanța trăirii, a angajării, a intuiției, a realităților spirituale și psihologice, a lumii mintale. O mare parte din structura gândirii și unele paradoxuri ale vieții sunt schițate încă din anii studenției.

În fine, interesul principal din acești ani era realizarea culturii și a artei românești; marea lui speranță era aceea de a putea descifra mesajul cosmosului, în care, după experiența indiană, vedea un mare depozit de semnificații ascunse. Așa cum reiese din lucrările de tinerețe, Mircea Eliade a avut un puternic simț al destinului, acest simț îl va însoți mereu până în ultima zi a vieții (Chicago, 22 aprilie, 1986).

Nu se poate face o distincție obiectivă între diferitele perioade ale vieții lui deoarece, chiar din primele articole publicate în revistele timpului, se întrevăde în el un adevărat patriot român și un *cetățean al lumii*. Interesul pentru filosofia Renașterii, provocat de Nae Ionescu, era un semn al dorinței de a găsi modelul aceluia *uomo universale*, un concept prezent și în operele unor gânditori români din perioadele respective. De aici, unele teme, cum ar fi: *libertatea, autenticitatea existenței umane, noul umanism*, care constituie obiectul unor articole de tinerețe încă netraduse în alte limbi.

* Conf. univ. dr., - Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

Când a trebuit să-și explice sieși în jurnale sau celorlalți în interviuri, marea decizie a vieții sale, cea de a pleca în India, Mircea Eliade invocă *aspirația sa către universalitate și libertate*. Aspirația către universalitate, se știe că, îl condusese anterior către Renașterea italiană, acea Renaștere însetată de o doctrină universală primordială și pe care sperase să o găsească în *Corpus Hermeticorum*, greșit socotit ca anterior tradiției helene și iudeo-creștine¹. Interesul pentru Renaștere avea să se concretizeze în teza sa de licență, însă setea pentru universal rămăsese totuși nesatisfăcută de umanismul renescentist „*prea dependent de clasicismul mediteranean*”. Aceasta îl va determina să caute în India „*un nou umanism, mai larg, mai temerar*”, să descopere acolo modelul unui «om universal».

„*Plecam în India – mărturisește Mircea Eliade - ca să nu mai am senzația aceea de provincial pe care mi-o dădea frecventarea exclusivă a filosofiei occidentale. Nu credeam că gândirea începe de la presocratici. Voiam să cercetez rădăcinile cele mai adânci ale gândirii*”².

Universalitatea, ce va rămâne valoare cardinală pentru întreaga sa operă de cercetător al culturilor exotice și al istoriei religiilor este strict simplificată în ideea de autenticitate.

Universalitatea, ca garanție a unei autenticități majore, era postulată în opoziție cu originalitatea care nu era decât o expresie a individualismului: „în fața originalității – spunea Mircea Eliade - eu propun autenticitatea, care, de fapt, înseamnă același lucru, în afară de ceremonial, de tehnica și fonetica inerentă în orice *originalitate*”. A trăi tu însuși, a cunoaște prin tine, a te exprima pe tine. Nu există niciun <<individualism>> în aceasta [...] Cu cât ești mai autentic, mai tu însuși, cu atât exprimi o experiență universală sau o cunoaștere universală³.

Universalitatea decurge din autenticitate, întrucât aceasta din urmă echivalează cu ieșirea din limitele și condiționările temporale și istorice ale conștiinței, cu ieșirea din ceea ce constituie individualitatea sau persoana. Astfel definită, universalitatea capătă o semnificație, concomitent, soteriologică și culturală. Prin năzuința spre transpersonal, autenticitatea instituie și libertatea odată cu universalitatea; libertatea avea și ea, concomitent, aceleași semnificații soteriologice și culturale;

Șederea în India i-a deschis ochii asupra semnificației libertății care poate fi dobândită abolind condițiile obișnuite ale existenței umane. Lecția indiană

¹ Mircea Eliade, *Fragments d'journal*, p. 408, apud. Sergiu Al. George, *Arhaic și universal*, București, Ed. Eminescu, 1981, p. 132.

² Ibidem, p. 247.

³ Mircea Eliade, *Oceanografie*, Ed. Cultura Poporului 1934 (despre destinul înțelegerii), reed., Humanitas, 2008, p. 176-177.

a avut un rol foarte însemnat în cariera viitorului specialist în istoria religiilor; s-ar putea spune că partea de indianistică a operei sale este cea mai solidă.

Pornind de la unele intuiții ale lui Nae Ionescu și Bogdan Petriceicu Hașdeu⁴, pe când se afla în India, Eliade descoperă existența unor elemente comune prezente în toate culturile țărănești, elemente din care derivă mai târziu noțiunea de religie cosmică⁵.

Eliade credea că substratul culturilor patriarhale din Europa sud-orientală s-a conservat până astăzi și a formulat ipoteza că rădăcinile românești ar putea deveni baza unui universalism autentic și a unui dialog rodnic între Occident și Orient⁶.

Eliade și generația lui au căutat să realizeze o sinteză străbătută de un duh eminentemente profetic, adică întors cu fața spre viitor, dar un viitor care nu mai însemna realizarea unui ideal politic (unirea principatelor, independența, realizarea statului național al tuturor românilor), ci își propunea înscrierea duhului românesc pe orbita universalității, visa un „imperialism” românesc de ordin strict spiritual, dorea culturii române un destin major în cultura lumii.

Teoria creativității, care a dominat perioada interbelică românească, a fost dezvoltată de Nae Ionescu – care i-a fost magistru – dar și de C.R. Motru, N. Iorga și, mai ales, de Lucian Blaga. Mircea Eliade se revendică din toți, propunând o viziune proprie, în același timp.

Creația este, pentru el, în primul rând, de natură spirituală: dezvoltarea potențelor până la maximum, fie că este vorba de construirea unui echilibru interior (stil de viață propriu), fie de opere care-l definesc (o casă, un ogor, e teorie, un volum de versuri etc.).

Creativitatea este ceea ce-l deosebește pe om de regnul animal, este semnul distinctiv și definitoriu al umanității în univers.

În ordine social-politică, statul trebuie să aibă menirea de a ajuta pe fiecare individ să creeze. Acesta trebuie să vină în întâmpinarea dorinței umane de construcție. **Teoria statului cultural** (dezvoltată de Iorga și Mihail Dragomirescu încă înainte de primul război mondial) devine, prin Nae Ionescu și discipolii săi, dominantă. Cu acest „amendament”, cultura ajunge să

⁴ Mircea Eliade, *Despre Eminescu și Hașdeu*, Iași, Editura Junimea, 1987, pp. 54-110.

⁵ Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*, București, Humanitas 1992, pp. 49-50. Vorbind despre origenismul lui Nae Ionescu, Vulcănescu afirmă că *Profesorul* l-a trimis pe elevul său, adică pe Mircea Eliade tocmai la rădăcinile acestui preplatonism al neființei, al gymnosofiștilor, spre îndepărtata Indie. Vulcănescu subliniază faptul că *Profesorul* nu confunda creștinismul cu hinduismul, dar vedea în India prototipul spiritual al unei atitudini metafizice originare a creștinismului răsăritean.

⁶ Mircea Eliade, *Memorii. Promisiunile echinoctiului*, vol. I, București, Humanitas, 1991, pp. 173-278.

fie subsumată creației ca un cerc atotcuprinzător al manifestărilor umanului în omenesc.

Din această perspectivă, doar intelectualul autentic creează. Intelectualul este, pentru Mircea Eliade, omul clarvăzător care știe să „citească în întuneric”.

Totdeauna intelectualii au fost aceia – opinează gânditorul român – care au făcut legături interioare între lucruri. Lor li se datorează progresul în istorie, ei prevăd ce va fi mâine și fac deja proiecte pentru poimâine, ei, elitele creatoare ale unui neam, sunt făcătorii de istorie în timp. Este evident că Mircea Eliade va fi pledat pentru libertatea de acțiune a intelectualilor, pentru o implicare a acestora ca mentori, ca oamenii ai condeiului.

Intelectualul nu trebuie să fie angajat în politică - el are responsabilitatea istorică a faptei și a gândului său, el face istorie, nu politică.

Mircea Eliade merge încă mai departe, afirmând că intelectualii autentici sunt mai greu de găsit (realizat) decât geniile⁷. Un geniu absoarbe lumea lui și-i redă suflul său vital: un intelectual este, în schimb, capabil de a face legăturile interioare dintre toate domeniile timpul său. Geniul distruge, oarecum, pentru a re-crea; **intelectualul surprinde sensul creației, îl explică și îl continuă.**

Mircea Eliade face parte dintr-o generație de intelectuali autentici care descind din școala de filosofie a lui Nae Ionescu, profesorul lui de logică și metafizică la Universitatea din București, căruia îi va deveni asistent. Prietenii săi cei mai buni erau filosofi importanți în România interbelică.

Fără îndoială, Mircea Eliade nu a intenționat să creeze un sistem filosofic, dar asta nu înseamnă că a disprețuit filosofia.

Din punct de vedere filosofic, opera lui Mircea Eliade nu este dusă la bun sfârșit. O posibilă explicație ar fi următoarea: interesul lui Mircea Eliade era predominant metodologic și de dragul metodei a lăsat deoparte aspectele filosofice, apoi, probabil, că nu se simțea în stare să justifice filosofic **noua sa metodă de abordare a istoriei religiilor**. De fapt, de câte ori a fost necesar, a apelat la explicațiile și conceptele prietenilor săi filosofi. Din adnotările memorialistice aflăm că, în afară de Nae Ionescu, alți trei filosofi români l-au ajutat să precizeze sensul termenilor folosiți. Evident, aici este vorba de studiile de tinerețe.

Primul dintre ei este Mircea Vulcănescu, prieten cu Emil Cioran, Constantin Noica și Petre Țuțea – filosofi importanți în cultura română.

⁷ Mircea Eliade, *Profetism românesc, România în eternitate*, București, Ed. Roza vânturilor, 1990, p. 12.

De asemenea, prin studiile sale despre specificul spiritualității românești, Blaga l-a influențat, în anumite privințe, pe Mircea Eliade.

Din viziunea filosofică a lui Nae Ionescu, Lucian Blaga, Mircea Vulcănescu și Constantin Noica, Eliade reține faptul că *metafizica spiritualității arhaice are o structură platonice* – această afirmație constantă în toate lucrările eliadiene se exprimă prin convingerea că pentru *homo religiosus* esențialul precede existența⁸.

Așadar, orientarea filosofică ionesciană de inspirație platonico-augustiniană, împărtășită de Mircea Eliade, are un dublu caracter: istoric și metafizic. La fel ca maestrul său, Eliade valorizează rolul experienței în cunoaștere, făcând distincția dintre gândire și real: *existența, nu gândirea, este realul*.

Mircea Eliade și-a început cariera de profesor ca asistent al profesorului Nae Ionescu care-i cedase cursul de istoria metafizicii și un seminar de istoria logicii, cu recomandarea de a prefața cursul de istoria metafizicii cu unul de istoria religiilor. Astfel, a ținut lecții despre problema răului și a mântuirii în religiile orientale, despre problema ontologică în India, despre orfism, hinduism și budism. În privința seminarului de logică, debutul a fost un subiect pretențios, după cum autorul mărturisește⁹ „*Despre dizolvarea conceptului de cauzalitate în logica medievală budistă*”, seminar destul de greu, care a fost frecventat doar de un grup restrâns. Apoi a optat pentru *Docta ignorantia* a lui Nicolaus de Cusa, și *Cartea a IX-a din Metafizica* lui Aristotel.

Se cunoaște faptul că Mircea Eliade desfășura concomitent o intensă cercetare științifică și activitate culturală. A încurajat studiul științific al istoriei religiilor în România. În cercurile academice, această disciplină nu exista încă în mod autonom. Mircea Eliade preda istoria religiilor în cadrul catedrei de istorie a metafizicii. Pentru a convinge cercurile universitare de importanța acestei discipline, Mircea Eliade a publicat *Zalmoxis*, revistă internațională, publicată în franceză, în engleză și germană, având colaborarea câtorva savanți români. *Era prima contribuție, la nivel european, a României, la istoria religiilor*.

⁸ Faptul că acești patru filosofi au avut o anumită importanță în formarea lui Mircea Eliade este confirmat indirect de următoarea adnotare memorialistică: *Aproape toate ideile pe care le-am dezvoltat în cărțile publicate franțuzește, după 1946, se aflau deja în nuce în studiile scrise între 1933-1939. Dar în afară de o mână de cititori - de calibrul lui Nae Ionescu, Lucian Blaga, Mircea Vulcănescu sau Constantin Noica, nimeni nu a înțeles că în acele cărți de extravagantă erudiție se elaborează o nouă interpretare a miturilor, simbolismelor și religiilor arhaice și orientale în Mircea Eliade, Memorii. Promisiunile echinocțiului, p. 340.*

⁹ Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, Ed. Univers, 1978, pp. 102-105.

Desigur că, la București, Mircea Eliade și-a făcut debutul ca profesor de istoria religiilor, însă, cei mai mulți ani, Mircea Eliade a predat în SUA, începând din 1957, titular la catedra de istorie a religiilor, la Universitatea din Chicago, catedră care astăzi îi poartă numele. De altfel, în SUA, istoria religiilor se confundă cu numele său.

În ultimii 50 de ani, scria I.M. Culianu¹⁰, niciun alt savant din domeniul său nu a avut un asemenea ecou, de răsunet mondial, ca românul Mircea Eliade, naturalizat cetățean american în 1966, titular al catedrei „Sewel L. Avery” din 1962 la Universitatea din Chicago și onorat cu *Distinguished Service Professor*.

Cel mai sugestiv portret al profesorului Mircea Eliade îl va fi realizat însuși gânditorul român în convorbirile cu Claude-Henri Rocqnet din „Încercarea labirintului”¹¹.

În ciuda inițierii sale în India, Eliade nu se revendică drept *guru*, chiar dacă studenții îl căutau după curs, pentru a le oferi soluția pentru viața lor interioară. De aceea, le spunea: „Nu faceți confuzii, aici sunt profesor, nu sunt guru. Pot să vă ajut, dar numai în calitate de profesor. Aici vreau să vă prezint lucrurile așa cum gândesc eu că sunt”¹².

Nu a fost niciodată un profesor sistematic. Nu începea într-un mod didactic, pentru că nu-și pregătea sau scria cursurile.

Aveam câteva însemnări, urmăream reacțiile studenților – mărturisește Eliade.

Dar ceea ce este foarte important de știut este că *stilul său pedagogic se plia foarte bine pe sistemul american, deschis, flexibil și creativ*.

Avea un plan, medita câteva ore înainte de a începe lecția, alegea citate, dar nu scria nimic. După cincizeci de minute de expunere, își rezerva întotdeauna vreo zece minute pentru discuții, întrebări.

De altfel, Eliade mărturisește ceva extraordinar pentru un profesor: dorința de a-și cunoaște studenții, de a sta de vorbă cu ei, de a le identifica problemele, interesele de cunoaștere etc.

Mircea Eliade a fost profesor patruzeci de ani. Considerăm că este necesar să amintim, că ceea ce-i plăcea foarte mult era **seminarul**, unde lucra împreună cu studenții. În acest sens aducem în discuție ultimul seminar din **1976**, care avea drept obiect *alchimia și ermetismul Renașterii: A fost pasionant* - afirmă Mircea Eliade - *tocmai asta îmi place: să adâncim anumite detalii cu un grup mic de studenți bine pregătiți, să aprofundăm anumite probleme care-mi sunt dragi. Așa încât studentul să lucreze, așa învață metoda.*

¹⁰ I. P. Culianu, Mircea Eliade, în vol. „Românii în știința și cultura occidentală”, 1992, Ed. Acad. Româno-Americană de Științe și Arte, 139-142.

¹¹ Mircea Eliade, „Încercarea labirintului”, București, Humanitas, 2006, p. 109.

¹² Ibidem, p. 111.

Mircea Eliade reprezintă un prototip de profesor, care știe să îmbine într-o manieră unică activitatea la catedră cu viața de scriitor și cea de cercetător. Autor a peste 30 de volume științifice traduse în 18 limbi și a 1200 de articole și recenzii cu o tematică extrem de variată, Eliade și-a început cariera de prozator de succes în România și a continuat să scrie romanele în limba română până la sfârșitul anilor 70. Majoritatea cărților sale sunt traduse în limba engleză.

Beletristica și opera științifică a lui Mircea Eliade par să aibă un numitor comun, și anume, stabilirea unui repertoriu de comportamente care să alcătuiască o „*antropologie filosofică*”.

Ca istoric al religiilor, Mircea Eliade a scris monografiile fundamentale despre yoga, șamanism, inițiere, alchimie, compunând în același timp lucrări teoretice și generale despre sensul și structura religiei și mitului.

Împotriva abordării istorice, Eliade a folosit o metodă proprie, „*hermeneutica totală*”, a credințelor religioase, concepută și bazată pe viziunea filosofică, concretizată într-o antropologie profundă, fundamentată pe pătrunderea în inconștient și pe psihologia profunzimilor.

Propensiunea sa către universalitate transpare în elaborarea antropologiei¹³ din perspectiva unui umanism planetar¹⁴. „*Istoria prezentului devine astăzi, pentru prima dată, cu adevărat universală, cultura e pe cale să devină planetară*”. „*Istoria religiilor*¹⁵ poate juca un rol esențial în acest efect de planetizare a culturii; ea poate să contribuie la elaborarea unui tip universal de cultură”.

Mircea Eliade era conștient de acest fapt, de aceea era încrezător în viabilitatea proiectului său. Motivația este simplă spune Eliade: „Pentru că istoria religiilor pătrunde în ceea ce este esențialmente uman: în raportul omului cu sacrul. Istoria religiilor poate juca un rol extrem de important în criza pe care o cunoaștem. Crizele omului modern sunt, în mare parte, religioase, în măsura în care sunt o conștientizare a unei absențe de sens... În această criză, în această descumpănire, istoria religiilor este cel puțin ca o arcă a lui Noe a tradițiilor mitice și religioase. De aceea cred că această „*disciplină totală*” poate avea o funcție regală¹⁶.

Nu este o întâmplare, că astăzi, în universitățile americane, Mircea Eliade se studiază, pentru că istoria religiilor se identifică cu numele marelui gânditor român, atât în SUA cât și în celelalte țări ale lumii.

¹³ Gilbert Durand, *Eliade ou l'anthropologie profonde*, în „Cahiers de l'heure” 33/1978.

¹⁴ Mircea Eliade, *Notes pour une humanisme*, în „La Nouvelle Revue Francaise”, anul X, 107/1961.

¹⁵ Douglas Allen, *M. Eliade et le Phenomene religieuse* (trad. în franceză), Paris Payot, 1982.

¹⁶ M. Eliade, *Încercarea labirintului*, p. 144.

BIBLIOGRAFIE

1. Allen D., (1982), *M. Eliade et le Phenomene religieuse* (trad. în franceză), Paris, Payot.
2. Culianu I. P., Eliade M., în vol., (1992), „*Românii în știința și cultura occidentală*”, Ed. Acad. Româno-Americană de Științe și Arte.
3. Durand G., (1978), *Eliade ou l’anthropologie profunde*, în „*Cahiers de l’heure*”.
4. Eliade M., (2006), „*Încercarea labirintului*”, București, Humanitas.
5. Eliade M., (1991), *Memorii. Promisiunile echinocțiului*, vol. I, București, Humanitas.
6. Eliade M., (1990), *Profetism românesc, România în eternitate*, Ed. Roza vânturilor, București.
7. Eliade M., (1978), *Aspecte ale mitului*, București, Ed. Univers.